

PRACOWNIA ETNOGRAFII IHKM PAN W POZNANIU

Po pierwszych latach badań nad budownictwem ludowym Wielkopolski Pracownia Etnografii IHKM PAN w Poznaniu, będąca filią Zakładu Etnografii IHKM PAN w Warszawie, zmieniła program realizowanych prac orientując go wyraźnie na studia o charakterze amerykańskim. Ten profil zainteresowań związany był z preferencjami badawczymi prof. Marii Frankowskiej — pierwszego kierownika Pracowni i głównego inspiratora wszystkich ważniejszych poczynań amerykańskich w zakresie etnologii. Dzięki jej inicjatywie poznański ośrodek etnograficzny stał się wkrótce ważnym centrum badań nad dziejami i kulturami mieszkańców obu Ameryk. W latach 1965-1974 zwoływano w Poznaniu „Etnograficzne Seminaria Amerykanistyczne”, które w owym czasie były głównymi okazjami do interdyscyplinarnej wymiany doświadczeń i płaszczyznami integracji polskich środowisk amerykańistów.

Pierwsze prace badawcze o charakterze amerykańskim zainicjowane zostały w latach 1960-1962. W początkowym okresie koncentrowały się one na dwóch zagadnieniach, a mianowicie najpierw na studiach nad gospodarką wiejską mieszkańców Tawantinsuyu (inkaskiego Peru) w XVI i początkach XVII w. (M. Frankowska) oraz nieco później nad kontrowersyjnymi problemami powiązań kulturowych prekolumbijskiej Ameryki z Oceanią (A. Posern-Zieliński), a także nad przemianami w gospodarce i kulturze materialnej Indian obszaru Równin i Prerii (B. Kohutnicka).

Pod koniec lat 60-tych do kręgu prac badawczych wprowadzono nową problematykę — przede wszystkim etnoreligioznawczą. Zajęto się synkretyzmem religijnym w Meksyku, chrystianizacją wczesnokolonialną Indian i jej kulturowymi efektami (M. Frankowska), tubylczymi religiami synkretycznymi i ruchami społeczno-religijnymi w Ameryce Południowej (A. Posern-Zieliński), a także dziejami indiańskiego mesjanizmu i formowaniem się autochtonicznych wyznań synkretycznych w Ameryce Północnej (M. Posern-Zielińska). W tym samym okresie prowadzono również studia nad rolą polskich podróżników i badaczy w rozwoju etnografii powszechnej, w tym i Bliskiego Wschodu i ich wkładem do poznania Ameryki Łacińskiej (M. Paradowska).

Od połowy lat 70-tych do zasygnalizowanego wyżej rejestru analizowanych problemów wprowadzono pewne korektury i nowe zagadnienia,

co w dużym stopniu wiązało się z podjętymi przez pracowników Pracowni wyjazdami badawczymi do Meksyku, na Kubę, do Peru, Stanów Zjednoczonych i Hiszpanii. I tak zajęto się dawną i współczesną sztuką indiańską Meksyku oraz prekolumbijskimi wierzeniami mezoamerykańskimi (M. Frankowska), sprzężeniami łączącymi tubylcze systemy religijne ze sferą uwarunkowań gospodarczych i ekologicznych (M. Posern-Zielińska), rolą tradycji i etniczności w pluralistycznym społeczeństwie Stanów Zjednoczonych oraz przemianami kultury amerykańskiej Polonii, a także funkcjonowaniem tubylczej społeczności andyjskiej w Peru (A. Posern-Zieliński). Nadal zajmowano się dziejami polskich penetracji Ameryki Południowej, etnograficznymi walorami dawnych relacji podróźniczych po Nowym Świecie wzbogacając ten kierunek studiów o badania nad obrazem i stereotypami Indian Ameryki Łacińskiej popularnymi w XIX-wiecznym społeczeństwie polskim (M. Paradowska).

Nie miejsce tu, by szczegółowiej zagłębiać się w problematykę amerykańską poznańskich etnografów i ich dorobek, tym bardziej iż szerzej na ten temat piszę w artykule *Polska amerykanistyka etnologiczna. Jej doświadczenia, możliwości i perspektywy* opublikowanym również na łamach niniejszego tomu „Etnografii Polskiej”. Tam również znajdzie czytelnik informacje dotyczące sytuacji studiów amerykańskich, głównych orientacji i podejść badawczych, charakterystyki wykorzystywanych źródeł, penetracji i wypraw badawczych do Nowego Świata, podstawowych nurtów zainteresowań i praktycznych walorów tej specjalizacji etnograficznej. W przypisach do tegoż artykułu umieszczono również informacje bibliograficzne obejmujące najważniejsze, głównie książkowe, publikacje autorstwa amerykanistów z Poznania.

Choć problematyka amerykańska znajduje się w centrum uwagi Pracowni Etnografii już od blisko 20 lat, to jednak obok niej realizowano również i inne tematy, o których wypada tu wspomnieć, gdyż bez tego obraz dorobku tej placówki i jej pracowników byłby niepełny i zubożony. Zajmowano się więc niektórymi aspektami kultury ludowej Wielkopolski, głównie grupą tzw. „Bambrów” (M. Paradowska), oraz wybranymi zagadnieniami kultury i dziejów Oceanii, przede wszystkim Polinezji (M. i A. Posern-Zielińscy). Podejmowano ogólną problematykę religioznawczą interesując się możliwościami współpracy na tym polu etnografów i archeologów oraz strategią wykorzystywania ustaleń i materiałów etnograficznych w rekonstrukcjach wierzeń społeczności pradziejowych (A. Posern-Zieliński). Wreszcie zajmowano się historią nauk etnologicznych, podejmując szereg opracowań z tego zakresu, w tym poważnie partycypując w przygotowaniu *Historii etnografii polskiej* (M. Frankowska, A. Posern-Zieliński), a także publikując studia poświęcone poszczególnym badaczom, szkołom i kierunkom w etnografii polskiej i powszechnej (M. Frankowska, M. Paradowska, A. Posern-Zieliński, M. Posern-Zielińska).

Wśród wielu mniejszych i większych publikacji oddanych do druku

przez członków zespołu Pracowni Etnografii znalazło się w sumie 11 książek opublikowanych do 1983 r., w tej liczbie jedna antologia i jedno tłumaczenie. Dwie pozycje zostały wyróżnione nagrodą Sekretarza Naukowego PAN — wspomniana już *Historia etnografii polskiej* (1973 r.) i *Tradycja a etniczność. Przemiany kultury Polonii Amerykańskiej* (1983 r.). Warto także wspomnieć, iż w tym dorobku znaleźć można trzy rozprawy doktorskie i dwie dysertacje habilitacyjne.

Obecnie realizowane prace są w sposób logiczny kontynuacją wcześniejszych specjalistycznych studiów z dziedziny amerykańskiej etnohistorii, etnoreligioznawstwa, studiów etnicznych i dziejów poznawania Nowego Świata. Jeśli chodzi o etnoreligioznawstwo, to problematyka ta realizowana jest w ramach interdyscyplinarnego zadania badawczego: „geneza i funkcje ruchów religijnych o charakterze synkretycznym w Afryce Czarnej i Ameryce”. Jednym z tematów szczegółowych rozpatrywanych w Pracowni Etnografii jest zagadnienie akulturacyjnych zmian w indiańskich religiach plemiennych i ich różnorodnych uwarunkowań. Obejmuje ono następujące problemy, a mianowicie: dzieje ruchów społeczno-religijnych i ideologii millenarystycznych, związki tubylczych religii z ideami panindianistycznymi i etniczną tożsamością Indian Stanów Zjednoczonych (M. Posern-Zielińska), indiańskie utopie społeczno-religijne i ekspansja protestantyzmu w Ameryce Łacińskiej jako nowy czynnik procesu synkretyzacji wierzeń (A. Posern-Zieliński), wreszcie przebieg ewangelizacji i jej skutki społeczne, religijne i kulturowe dla tubylczej ludności Meksyku oraz rola dawnych wierzeń indiańskich w kształtowaniu się ludowego katolicyzmu (M. Frankowska i R. Tomicki, który — choć nie jest pracownikiem Pracowni Etnografii w Poznaniu — to jednak wchodzi w skład amerykańskiego zespołu badawczego Zakładu Etnografii IHKM PAN). W ścisłym związku z tymi kwestiami prowadzone są także studia mitoznawcze nad treściami wierzeń prekolumbijskich społeczności Mezoameryki — Azteków i Majów (M. Frankowska, R. Tomicki).

W związku z prowadzonymi w 1978 r. badaniami terenowymi w Peru opracowuje się także zagadnienie: „Indiańska społeczność lokalna w krajach andyjskich” (A. Posern-Zieliński), w ramach którego szczególną uwagę zwraca się na rolę tradycji i przebieg procesów modernizacji społeczności chłopskich, kulturę materialną i gospodarkę, organizację we-wnątrzspółnotową i stosunki własności środków produkcji. Solidne oparcie w terenowych penetracjach i studiach mają dociekania nad dawną (prekolumbijską), kolonialną (synkretyczną) i współczesną sztuką (ludową) Meksyku prowadzone nie bez związku z unikalnymi kolekcjami meksykańskiego rękodzieła znajdującymi się w polskich zbiorach muzealnych (M. Frankowska).

Kontynuuje się również studia etniczne nad społeczeństwem północnoamerykańskim, w tym głównie nad teorią etniczności w zastosowaniu

do sytuacji pluralizmu kulturowego wywołanego procesem imigracji i nad amerykańskimi programami i działaniami zmierzającymi do intensyfikacji przebiegu akulturacji grup etnicznych europejskiego pochodzenia w Stanach Zjednoczonych. Planuje się także rozpoczęcie studiów o charakterze porównawczym nad przebiegiem zmian kulturowych wśród różnych zbiorowości etnicznych USA, by tą drogą ukazać kulturowo-etniczną złożoność społeczeństwa Stanów Zjednoczonych (A. Posern-Zieliński).

Nadal prowadzone są także studia w ramach tematu: „udział Polaków w kontaktach społecznych, politycznych i kulturowych z Afryką i wybranymi krajami Azji i Ameryki Łacińskiej”. Podobnie jak w latach poprzednich, opracowuje się udział polskich podróżników, naukowców i emigrantów w penetracjach i poznawaniu Nowego Świata oraz w kształtowaniu obrazu latyno- i północnoamerykańskiej rzeczywistości w polskim społeczeństwie, zwracając dużą uwagę na sposób przedstawiania ludności indiańskiej obu Ameryk w dawnym polskim piśmiennictwie. Szczególną uwagę skoncentrowano na polskich podróżnikach i badaczach Meksyku i Ameryki Środkowej przygotowując jednocześnie do druku antologię relacji, głównie XIX-wiecznych, o mieszkańcach tego regionu Nowego Świata. Zajęto się także sylwetką Krzysztofa Arciszewskiego — jednego z pierwszych Polaków, który złączył swe losy (XVII w.) z dziejami południowoamerykańskiego kontynentu, przygotowując obszerną biografię tej barwnej postaci (M. Paradowska).

Plonem aktualnie prowadzonych prac badawczych są liczne artykuły oczekujące na publikację w czasopiśmie naukowych i pracach zbiorowych, a także kilka książek, których wydanie nastąpi w latach 1984-1985. Są to: *Mitologia Azteków* (M. Frankowska), *W krainie Inkarrí. Szkice etnologiczne o Peru* (A. Posern-Zieliński), *Podróżnicy i emigranci. Szkice z dziejów polskiego wychodźstwa do Ameryki Południowej* (M. Paradowska), *Polacy w Meksyku i Ameryce Środkowej* (M. Paradowska), i *Zdobycie Tenochtitlanu* (R. Tomicki). Przygotowano także znaczną liczbę haseł z zakresu religioznawstwa, problematyki etnicznej i teorii ewolucji kultury (M. i A. Posern-Zielińscy) do *Słownika pojęć etnologicznych* opracowanego przez zespół pod kierunkiem Zofii Staszczak z Instytutu Etnologii UAM w Poznaniu.

Trzeba także wspomnieć, iż osoby zatrudnione w Pracowni Etnografii oprócz swych podstawowych zadań badawczych prowadzą także dokumentację zmierzającą do opracowania katalogu amerykańskich publikacji znajdujących się w wybranych polskich bibliotekach, a także wykłady i seminaria z amerykańistyki dla studentów UAM. Służą również fachową pomocą dla wielu oficyn wydawniczych konsultując i recenzując publikacje poświęcone etnografii powszechnej. Przy Pracowni Etnografii w Poznaniu znajduje się także Redakcja Naukowa rocznika „Ethnologia Polona” (redaktor — M. Frankowska, sekretarz — A. Po-

sern-Zieliński) — jedyne go obcojęzycznego periodyku polskich etnografów, którego 10 tom ukaże się w 1985 r.

Zważywszy, iż zespół etnografów skupionych w Pracowni Etnografii IHKM PAN w Poznaniu wraz z prof. M. Frankowską — pełniącą po przejściu na emeryturę funkcję konsultanta, liczy zaledwie 4 osoby, ocenić wypada jego dotychczasowe osiągnięcia jako rezultat dużego zaangażowania w przedsięwzięcia badawcze i sporego naukowo-organizacyjnego wysiłku wszystkich członków tej niewielkiej grupy.

Aleksander Posern-Zieliński